

5–7 METŲ VAIKŲ DORINIŲ VERTYBIŲ RAIŠKA EMOCINIŲ ASPEKTU

Placida Jasiūnaitė

*Vilniaus ikimokyklinio ugdymo įstaiga „Vaikystės sodas“,
Vilniaus universitetas*

Įvadas

Pasak fenomenologų (Jonkus ir Mickūnas, 2014; Hartmann, 2001; Scheler, 1989; ir kt.), vertybės yra esminis, pirminis, autonominis ir nekintantis etikos elementas. Jų nuomone, vertybės pažinios ne vien protu, bet ir emociiniu pažinimu, kitaip sakant, jų ypatingu pajautimu, spontanine emociine reakcija į jų poveikius.

Psichologai ir pedagogai akcentuoja asmens emocijų ir dorinių vertybių ryšius bei jų svarbą ikimokykliniame amžiuje. Užsienio autorių teoriniuose darbuose aprašomi vaikystėje patirti emociniai išgyvenimai, kurie susiejami su vaiko gebėjimais laikytis doros normų ir taip atskirti, kas yra gerai ar blogai, kas yra morališkai priimtina ar nepriimtina (Bee ir Boyd, 2010). Ypač pabrėžiamas teigiamų emocijų vaidmuo ugdant dorines vertybes: šios emocijos sąlygoja vaiko prigimtinių galių išskleidimą, savojo aš pajautimą, sėkmingos ir laimingos vaikystės patyrimą (Dunn ir Layard, 2009; Gould ir Walker, 2015).

Empiriniuose darbuose, apibūdinant emociinių išgyvenimų įtaką vaiko doriniam ugdymui, ryškina ma jų svarba ne tik suvokiant dorines vertybes, bet ir jas praktiškai įkūnijant deramu elgesiu. Vieni autoriai, nagrinėdami emocijų ir dorinių vertybių ryšį, daugiau dėmesio skiria blogio ir gėrio sampratų tyrimui (Cooley, cit. Gould ir Walker, 2015), kiti – jų doriniam ir emociiniam vertinimui (Bruce, Cicchetti, Daddis, Kane, Smetana, Toth, 1999; Chen, Harris, Smith, 2010; Nunner-Winkler, Sodian, 1988), dar kiti – prosocialiam elgesiui (Buchmann, Gummerum, Malti, 2007), socialinių gebėjimų formavimui (Cheah, Park, 2005; Honig, Wu, 2010). Pasitelkus hipotetines ir realias situacijas, analizuojama ir vaiko socioemocinio intelekto raiška (LaBounty, Lane, Kerr, Olson, Wellman, 2010; Banerjee, Mathieson, 2011; Leichtman, Wang, 2000). Pasak mokslininkų (Bauer, Hille, Evanschitzky, 2015), iš ikimokyklinio amžiaus vaikų negalima tikėtis sąmoningo atsakingumo kaip iš suaugusio žmogaus, nes vaikai dar tik mokosi išreikšti emocijas socialiai priimtiniais būdais.

Lietuvos psichologai ir pedagogai (Gučas, 1981; Juodaitytė, 2003; Landsbergienė, 2015; Monkevičienė, 2014; Navickas ir Vaičiulienė, 2010; Žukauskienė, 2012; ir kt.), vaikystę suprasdami kaip nepaprastai imlų amžiaus tarpą, kada susiformuoja

asmens vertybinis stuburas, pabrėžia dorinių vertybių ir emociinių išgyvenimų ryšio svarbą. Drauge atkreipiamas dėmesys į tai, kad nors vaiko emocijos šiuo amžiaus tarpsniu yra intensyvos, bet kartu jos yra dažnai kintančios, negilios, nesusijusios su asmenybei svarbiomis vertybėmis. Konstatuojama, kad priešmokykliniame amžiuje emocijos pamažu ima koreguoti vaiko veiklą: vaikas gali įsijausti į kitų išgyvenimus, užjausti kitus, veikti dėl to, kad kitiems padėtų, ir pan. (Gučas, 1981). Taigi jau nuo mažens svarbu domėtis emocijomis ir jų ryšiais su vaiko dorinėmis vertybėmis, vaiko gebėjimais išreikšti savo emocijas ir jas valdyti.

Asmens dorinių vertybių ir emociinių išgyvenimų ryšys randa tam tikrą atspindį ir ugdymo programose. Lietuvos bendrojoje priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi programoje (2013), besiremiančioje holistiniu principu, orientuojamasi į fizinių, emociinių ir socialinių sričių plėtrą. Tai atspindi ir užsienio šalių programose: programoje „Zipio draugai“ (Monkevičienė, 2014), turinčioje tikslą vaikui padėti įgyti teigiamą emociinę savijautą, išsiugdyti gebėjimą nugalėti socioemocinius sunkumus; „Kimochis“ programoje (2010), propaguojančioje vaiko gero charakterio ugdymo idėją; Reggio Emilia programoje (Wurm, 2005), akcentuojančioje vaiko, kaip drąsaus kūrėjo, ugdymą; Tarptautinio bakalaureato pradinio ugdymo programoje (IB PYP, 2012), pabrėžiančioje vaiko, kaip aktyvaus dalyvio, ugdymo idėją. Ikimokyklinio ugdymo specialistų požiūriu, minėtos Lietuvos ir užsienio programos, atkreipiančios dėmesį į ikimokyklinuko emociinius išgyvenimus, daro įtaką ne vien vaiko asmeninės socialinės kompetencijos ugdymui, bet ir saugios emociinės aplinkos (draugingesnės, taikingesnės, grindžiamos tarpasmenine pagalba ir pan.) sukūrimui įstaigose (Monkevičienė, 2014; ir kt.).

Lietuvos edukologai (Aramavičiūtė, 2005; Bitinas, 2004; Butvilas, 2008; Martišauskienė, 2001; Vasiliauskas, 2015; ir kt.) asmens emocijas įvardija kaip dorinių vertybių internalizacijos išraišką ir kaip vieną jos esminių sąlygų. Tačiau apie tai, kaip priešmokyklinio amžiaus vaikai išreiškia emocijas, kaip jų emocijos yra susijusios su jų dorinėmis vertybėmis, mokslinių darbų stokojama, išskyrus negausius empirinius tyrimus, nagrinėjančius ikimokyklinukų etninį muzikinį ugdymą (Jonilienė, 2007), sąžinės ugdymą

(Žigaitė, 2012), socioemocinį brandumą mokyklai (Gudelevičienė, 2009; Monkevičienė, 2002). Kyla aktualių **probleminių klausimų**: kokie emociniu aspektu dorinių vertybių raiškos pradmenys galimi ikimokykliniame amžiuje, kokiais emociniais išgyvenimais dorinės vertybės dažniausiai pasireiškia šio amžiaus vaikams, ar vaikų emociniai išgyvenimai priklauso nuo lyties, gyvenamosios vietos, įstaigos tipo? **Tyrimo objektu** pasirinkta 5–7 metų vaikų dorinių vertybių raiška emocinių išgyvenimų lygmeniu.

Tyrimo tikslas – atskleisti 5–7 metų vaikų dominuojančias emocijas ir jų ryšius su dorinėmis vertybėmis.

Tyrimo uždaviniai: 1) pateikti 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų raiškos teorinį ir empirinį modelį; 2) apibūdinti šio amžiaus vaikų emocinius išgyvenimus, remiantis auklėtojų ir tėvų požiūriais; 3) išryškinti šio amžiaus vaikų emocinių išgyvenimų priklausomybę nuo lyties, gyvenamosios vietos, įstaigos tipo.

Tyrimo metodai

I. **Kiekybiniai metodai**: auklėtojams ir tėvams skirtas 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų aprašas, kurio paskirtis – atskleisti ryškiausius emocinių išgyvenimų požymius, atspindinčius šio amžiaus vaikų dorinių vertybių raiškos pobūdį. Į aprašą įtrauktos penkios dorinės vertybės: atsakingumas, draugingumas, jautrumas, pagarba, teisingumas. Šios vertybės pasirinktos kaip galinčios išreikšti priešmokyklinio amžiaus vaikų dorinio ugdymo turinį. Kiekvienai iš dorinių vertybių apibūdinti skiriamos dvi apraiškos: atsakingumui – pareiškimas ir rūpestingumas; draugingumui – atvirumas ir nuoširdumas; jautrumui – paslaugumas ir užuojauta; pagarbai – dėmesingumas ir paprastumas; teisingumui – tiesumas ir apgaulės vengimas. Kiekvienai apraiškai skiriama po vieną emocinio išgyvenimo (teigiamo ar neigiamo) empirinį požymį. Tokiu atveju kiekvienos vertybės turinys yra išreiškiamas dviem skirtingais emocinių išgyvenimų empiriniais požymiais. Emociniai išgyvenimai buvo vertinami *dažnumo kriterijumi*, leidžiančiu įvertinti jų raiškos pobūdį: kaip dažnai auklėtojų ir tėvų požiūriu, t. y. dažnai, retkarčiais, labai retai pasireiškiantį ar kaip dar nepasireiškiantį (auklėtojų ir tėvų nepastebėtą). Naudojant šį kriterijų norėta išsiaiškinti, ar gali tokio amžiaus vaikų emociniai išgyvenimai pasižymėti stabilumu.

II. **Statistiniai metodai**: absoliučių ir procentinių dažnių skaičiavimas, Chi kvadrato kriterijaus nustatymas, faktorių analizė. Tyrimo duomenims apdoroti taikyta SPSS programinės įrangos 20.0 versija.

Tiriamųjų imtis ir tyrimo organizavimas

Tyrimo metu analizuoti 5–7 metų vaikai, lankantys valstybines ir nevalstybines (privačias, alternatyvias) ikimokyklinio ugdymo įstaigas. Šios ikimokyklinio ugdymo įstaigos atrinktos panaudojant atsitiktinę netikimybinę atranką, kai *iš auklėtojų buvo gauta informacija apie 572 vaikus, iš kurių tėvai įvertino 430*. Vertinti vaikai iš šių ikimokyklinio ugdymo įstaigų: 1) *19 valstybinių įstaigų*; 2) *9 nevalstybinių įstaigų*; 3) *5 alternatyvių ir 4 privačių*. Pirmiausia tyrimai buvo atlikti 18 miesto (Vilniaus), 10 rajono (Ukmergės ir Širvintų) ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Dėl galimybės atlikti mokslinį tyrimą buvo tartasi su ikimokyklinio ugdymo įstaigos vadovais, kurie buvo supažindinti su tyrimo instrumentu. Po to 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų aprašai išdalyti grupių auklėtojams, kurių buvo prašoma atlikti tyrimą per savaitę. Tyrime dalyvavo *68 auklėtojai* (38 iš miesto ir 30 iš rajono) ir *430 tėvų* (182 iš miesto ir 248 iš rajono).

Remiantis auklėtojų atsakymais galima teigti, kad tirtų vaikų pasiskirstymas pagal *lytį* buvo tolygus (275 berniukai ir 271 mergaitė); pagal gyvenamąją vietą – kiek kitoks: šiek tiek daugiau ištirta miesto (312) negu rajono vaikų (260). Remiantis tėvų atsakymais galima teigti, kad tirtų vaikų pasiskirstymas pagal *lytį* ir pagal gyvenamąją vietą yra ne toks tolygus: ištirta daugiau mergaičių (203) negu berniukų (187), daugiau ne miesto vaikų (183), o rajono (247). Atsižvelgus į auklėtojų ir tėvų atsakymus, gautas panašus tirtų vaikų pasiskirstymas pagal ugdymo įstaigos tipą. Informacijos apie emocinius išgyvenimus daugiausia gauta apie vaikus, lankančius valstybines ugdymo įstaigas: apie 455 (pasak auklėtojų) ir 371 (pasak tėvų); ir mažiau apie vaikus, lankančius nevalstybines ugdymo įstaigas: 117 (pasak auklėtojų) ir 59 (pasak tėvų). Taigi 5–7 metų vaikų, lankančių alternatyvias ir privačias ugdymo įstaigas, ištirta mažiausiai.

5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų raiškos teorinis ir empirinis modelis

Rengiant 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų raiškos teorinį ir empirinį modelį, susiejamą su dorinėmis vertybėmis, buvo gilinamasi į filosofinį dorinių vertybių apibrėžimą (Milts, 2001; Shapiro, 2008; Kuzmickas, 2001; Žemaitis, 1983), raidos psichologų, apibūdinančių emocinių išgyvenimų rūšis ir išraišką, tyrimus (Gučas, 1981; Navickas ir Vaičiulienė, 2010; Bee ir Boyd, 2010; Кошелева, 1985), edukologų, bandančių pateikti dorinių vertybių ir emocijų išgyvenimų raiškos modelius, darbus (Bakutyte, 2001; Butvilas, 2008; Žigaitė, 2012; Vaicekauskienė, 2002). Buvo siekiama įsisąmoninti emocinių išgyve-

nimų veiksniais: bendravimo su šeima (Grigaliūnienė, 2009; Honig ir Wu, 2010), vaiko patirtį įvairių netekčių atveju (Butvilas, 2008; Gould ir Walker, 2015), vaiko žaidimus (Banerjee ir Mathieson, 2011; Grencspan ir Wieder, 2006) ir pan.

Be to, atkreiptas dėmesys į jausmo kaip emocijos, įgavusios socialinio turinio apibrėžimą (Bitinas, 2004), ir emocijos kaip asmens biologinės raiškos sampratą (Изард, 2002; Ильин, 2007). Kadangi žmogaus emocinė sritis yra gana plačiai suvokiama, tai suklasifikuoti emocinius reiškinius sudėtinga. Remiantis pateikiamomis klasifikacijomis, pyktis, liūdesys, nerimas, džiaugsmas, susidomėjimas (Изард, 2002) arba baimė, pyktis, liūdesys, džiaugsmas, pasitikėjimas savimi (Ильин, 2007) vadinamos *bazinėmis*, arba *esminėmis*, *emocijomis*, sudarančiomis prielaidas kitų emocijų ir jų ryšio su savuoju aš raidai rasti. Beje, šios esminės emocijos būna dvipusės: vienos iš jų labiau adresuotos kitiems asmenims, o kitos – sau pačiam (Kuzmickas, 2001). Šios emocijos (įskaitant ir gėdą, kaltę, pasididžiavimą, pasitenkinimą), susietos su dorinėmis vertybėmis, vadinamos *dorinėmis emocijomis*, darančiomis įtaką asmens dorinei raidai (Bitinas, 2004; Shapiro, 2008).

Remiantis raidos psichologijų (Bauer, Hille, Evanschitzky, 2015) vertinimu, pagrindinės emocijos (vėliau pereinančios į kompleksines emocijas) yra skirstomos į teigiamas: meilė → įsimylėjimas, palankumas; džiaugsmas → pasididžiavimas, pasitenkinimas; ir į neigiamas: baimė → rūpestis, pasibjaurėjimas; pyktis → apmaudas, niekinimas, priešiškumas; liūdesys → kaltė, vienatvė, susirūpinimas. Taigi, šių autorių nuomone, jeigu pagrindinės emo-

cijos (džiaugsmas, pyktis) nuo kūdikio iki suaugusio žmogaus egzistuoja visame pasaulyje, tai kompleksinių emocijų (pavyzdžiui, nostalgijos) pavyksta rasti ne visur, vaikai jų išgyventi dar nesugeba.

Kita vertus, nuo gimimo vaiko emocijos kinta, laipsniškai diferencijuojasi ir jau ikimokykliniame amžiuje pasižymi įvairesniu modalumu (kaip siektiniais, taip ir nepageidautiniais emociniais reiškiniais); taigi ir dorinėms vertybėms ugdytis svarbūs yra ir neigiami, ir teigiami emociniai išgyvenimai (Gučas, 1981; Žukauskienė, 2012; ir kt.). Šiuos išgyvenimus įprasta įvardyti kaip asmens moralinio vertinimo išraiškos intuityvų apibendrinimą, kuris su amžiumi įgauna sąmoningumo (Lazarus, 1991). Tačiau vis dėlto manoma, kad būtent teigiami išgyvenimai garantuoja dorinio ugdymo sėkmę (Bitinas, 2004; Jovaiša, 2007), nes supykusiam, pavydinčiam asmeniui išgyventi dorines vertybes, nors jis joms ir neprieštarauja, yra sudėtinga (Dunn ir Layard, 2009).

Todėl į tirtų 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų raiškos teorinį ir empirinį modelį įtraukti ir teigiami (didžiavimasis, domėjimasis, džiaugsmas, linksmumas, malonumas, pasitenkinimas), ir neigiami (gailestis, gėda, pyktis, liūdesys) emociniai išgyvenimai. Teigiami emociniai išgyvenimai susiejami su paslaugumo, dėmesingumo, atvirumo, užuojautos, rūpestingumo, nuoširdumo raiška vaiko elgesyje, o neigiami – su tiesumo, paprastumo, pareigingumo, apgaulės vengimo stoka ar nepasireiškimu.

Siekiant patikslinti, kurie požymiai labiausiai išreiškia išskirtų emocinių išgyvenimų turinį, buvo atlikta *faktorinė analizė*, paremta auklėtojų ir tėvų pateiktais vertinimais (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Tirtų 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų raiškos teorinis ir empirinis modelis

Dorinių vertybių apraiškos	Emocijos	Jų empiriniai požymiai	Faktoriai (auklėtojai)		Faktoriai (tėvai)		
			I	II	I	II	III
Pareigingumas	<i>Liūdesys</i>	Nuliūsta, kai ką nors sugadina	0,266	0,694	0,224	0,727	-0,017
Rūpestingumas	<i>Malonumas</i>	Su malonumu padeda silpniesiems už save	0,633	0,284	0,584	0,184	0,196
Atvirumas	<i>Džiaugsmas</i>	Džiaugiasi, kai kitam būna malonu	0,744	0,063	0,775	0,039	-0,020
Nuoširdumas	<i>Pasitenkinimas</i>	Jaučia pasitenkinimą, kai dovanoja	0,679	0,146	0,642	0,224	-0,155
Paslaugumas	<i>Didžiavimasis</i>	Didžiuojasi, kai pavyksta padėti	0,683	0,166	0,588	0,082	0,033
Užuojauta	<i>Linksmumas</i>	Būna linksmas, kai kitam palengvėja	0,766	0,199	0,791	0,047	0,099
Dėmesingumas	<i>Domėjimasis</i>	Domisi tuo, ką pamatė ar išgirdo	0,461	0,312	0,373	0,400	-0,568
Paprastumas	<i>Gėda</i>	Susigėsta, kai pasisiūlęs ko nors nepadaro	0,375	0,466	0,267	0,232	0,711
Tiesumas	<i>Gailestis</i>	Gailisi, kai padaro klaidą	0,148	0,771	0,064	0,763	-0,009
Vengimas apgaulės	<i>Pyktis</i>	Supyksta, kai nesilaikoma taisyklių	0,059	0,645	0,041	0,575	0,385

Remiantis auklėtojų ir tėvų pateiktais duomenimis, *pirmasis faktorius* sujungė teigiamas emocijas

ir jų empirinius požymius: malonumo (su malonumu padeda silpniesiems už save); džiaugsmo (džiaugiasi,

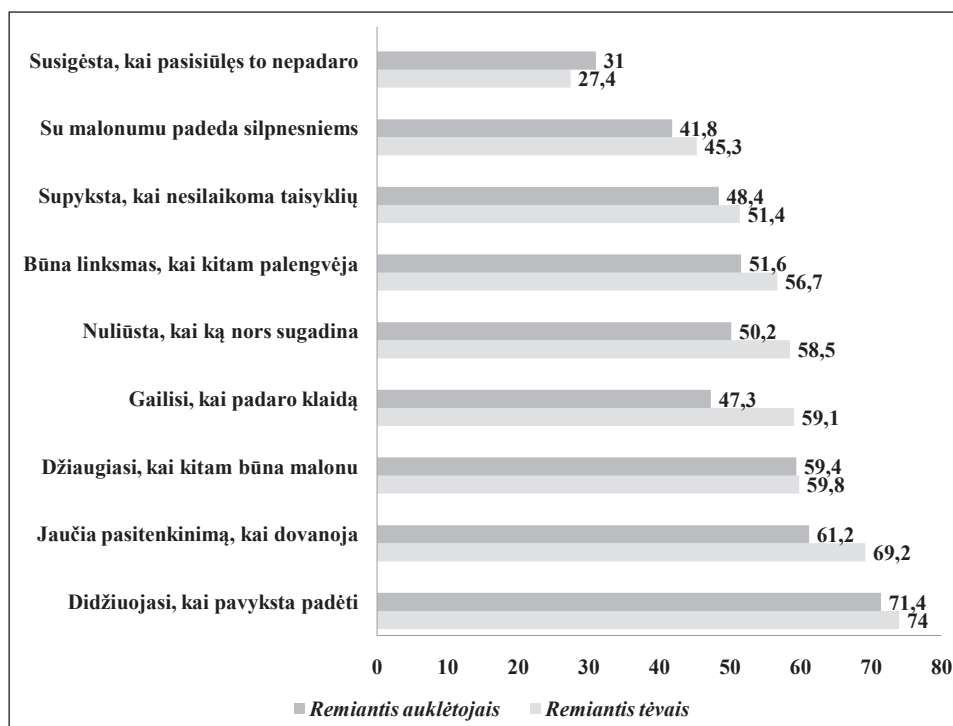
kai kitam būna malonu); pasitenkinimo (jaučia pasitenkinimą, kai dovanoja); didžiavimosi (didžiuojasi, kai pavyksta padėti); linksmumo (būna linksmas, kai kitam palengvėja). *Antrasis faktorius* sujungė neigiamas emocijas ir jų empirinius požymius: liūdesio (nuliūsta, kai ką nors sugadina); gailėsčio (gailisi, kai padaro klaidą); pykčio (supyksta, kai nesilaikoma taisyklių). Remiantis tėvų pateiktais duomenimis, *trečiasis faktorius* patvirtina dar vieną emociją kaip ne mažiau už kitas svarbią – gėdą (susigėsta, kai pasisiūlęs ko nors nepadaro), kuri, remiantis pirmojo ir antrojo faktorių duomenimis, nėra svarbi.

Tad nors įvairių faktorių teikiama informacija rodo kai kurių emocijų išgyvenimų svorio skirtumą, tačiau, remiantis visų penkių faktorių duomenimis, išskirti emociniai išgyvenimai yra svarbūs, išskyrus domėjimąsi (domisi tuo, ką pamatė ar išgirdo), kuris

toliau nebus vertinamas. Apibendrinant galima teigti, kad *pirmasis faktorius* sujungia emocinius išgyvenimus, atspindinčius rūpestingumo, atvirumo, nuoširdumo, paslaugumo, užuojautos raiškos pradmenis; *antrasis faktorius* – pareigingumo, tiesumo, apgaulės vengimo; *trečiasis faktorius* – paprastumo (pasak tėvų).

5–7 metų vaikų emociniai išgyvenimai: auklėtojų ir tėvų požiūris

5–7 metų vaikų emociniai išgyvenimai buvo vertinami remiantis auklėtojų ir tėvų atsakymais. Naudojantis dažnumo kriterijumi, pirmiausia buvo išskiriami dažnai pasireiškiantys emociniai išgyvenimai (žr. 1 pav.).

1 pav. Tirtų 5–7 metų vaikų dažnai pasireiškiantys emociniai išgyvenimai: auklėtojų ir tėvų požiūris (proc.)

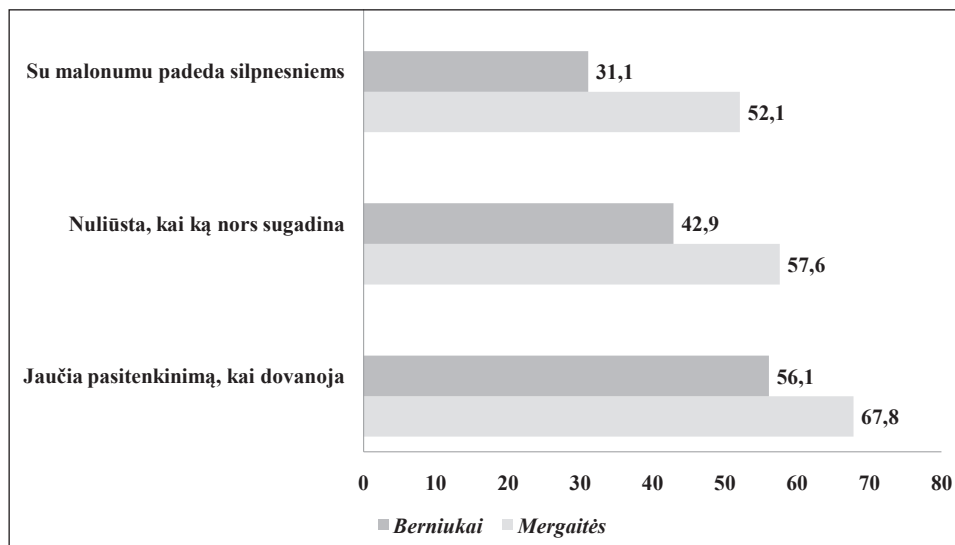
Remiantis tyrimo duomenimis, tėvų ir auklėtojų požiūris į 5–7 metų vaikų emocijų išgyvenimų pasireiškimo dažnumą mažai skiriasi. Pasirodo, kad *dauguma tėvų ir beveik tiek pat auklėtojų* (daugiau nei 70 proc.) mano, kad vaikai didžiuojasi, kai pavyksta padėti; *šiek tiek mažiau jų* (apie 60 proc.) teigia, kad vaikai džiaugiasi, kai kitam būna malonu. Nuomonės mažai skiriasi (nuo 3,0 iki 3,6 proc.) ir dėl to, kaip dažnai vaikai supyksta, kai nesilaikoma taisyklių (taip mano maždaug pusė tėvų ir auklėtojų); su malonumu padeda silpnesniems už save (mažiau kaip pusė); susigėsta, kai pasisiūlę ko nors nepadaro (mažiau kaip trečdalis). Tačiau kiek didesni skirtumai (nuo 5,1 iki 8,3 proc.) tarp tėvų ir auklėtojų užfiksuoti

lyginant vaikų pasitenkinimo, liūdesio ir linksmumo išgyvenimus: daugiau tėvų (69,2 proc.) nei auklėtojų (61,2 proc.) teigia, kad vaikai jaučia pasitenkinimą, kai dovanoja; nuliūsta, kai ką nors sugadina (58,5 proc. tėvų ir 50,2 proc. auklėtojų); būna linksmi, kai kitam palengvėja (56,7 proc. tėvų ir 51,6 proc. auklėtojų). *Didžiausias skirtumas* (11,8 proc.), atrastas lyginant tėvų (59,1 proc.) ir auklėtojų (47,3 proc.) požiūrius, susijęs su vaiko emociju išgyvenimu, jam padarius klaidą (vaikai gailisi, kai suklysta). Taigi, tėvų požiūriu, 5–7 metų vaikų tirti emociniai išgyvenimai pasireiškia dažniau, išskyrus jaučiamą gėdos emociją, kai vaikai pasisiūlę ko nors nepadaro.

Tikėtina, kad šiuos tėvų ir auklėtojų vertinimų skirtumus būtų galima paaiškinti tuo, jog tėvai ir auklėtojai vaikus vertina atsižvelgdami į skirtingas situacijas, be to, auklėtojai vertina lygindami vienus vaikus su kitais, o tėvai tokios galimybės dažniausiai neturi ir vertina atskiro vaiko elgesį, emocinius išgyvenimus (Žukauskienė, 1998). Tiesa, pasak mokslininkų (Ahearn ir Gay, cit. McFeeters, 2015; Bartaševičius, 2015), tam įtakos gali turėti asmens rasė, lytis, tikėjimas, etnis, kalbinis, politinis, ekonominis fonas ir pan. Šiems autoriams iš esmės pritariant, norėta atkreipti dėmesį į vaiko lytį, gyvenamąją vietą ir įstaigos tipą.

5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų priklausomybė nuo jų lyties

Siekiant apibūdinti šio amžiaus vaikų emocinių išgyvenimų priklausomybę nuo lyties, remtasi tik auklėtojų pateiktais tyrimo duomenimis, išryškinusiais skirtumą tarp berniukų ir mergaičių (vertinant tėvų duomenis pagal Chi kvadrato kriterijų, $p > 0,05$). Palyginus tiriamuosius pagal emocinių išgyvenimų pasireiškimo dažnumą, gauti tokie rezultatai (žr. 2 pav.).

2 pav. Tirtų 5–7 metų vaikų dažnai pasireiškiančių emocinių išgyvenimų priklausomybė nuo lyties (proc.)

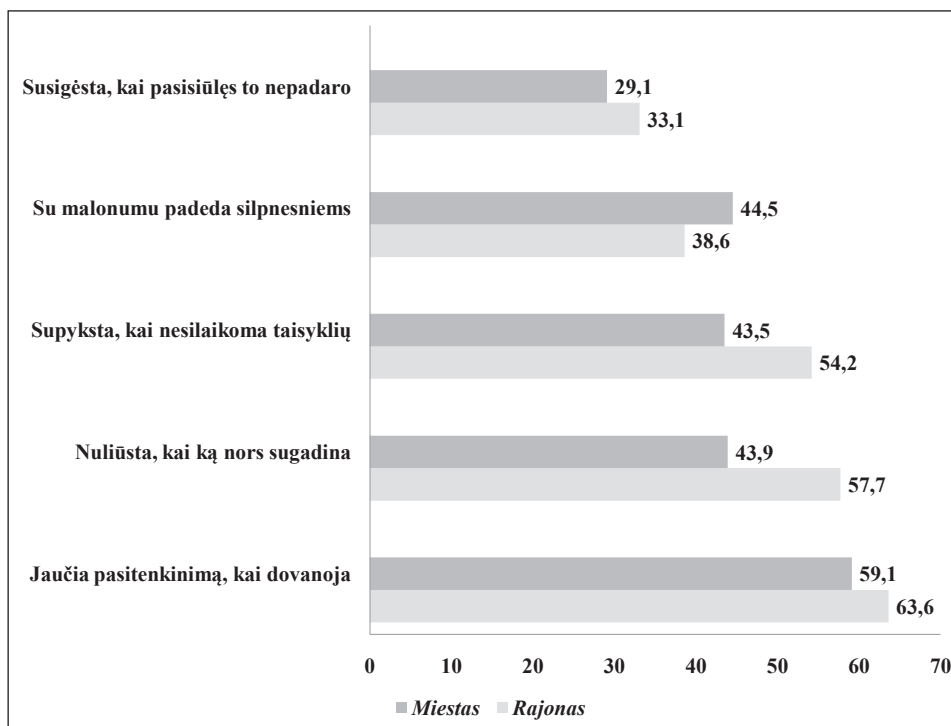
Remiantis auklėtojų požiūriu į berniukų ir mergaičių emocinius išgyvenimus, akivaizdu, kad *mergaitės dažniau už berniukus* su malonumu padeda silpnesniems už save ($\chi^2 = 25,985$, $p < 0,000$) (dažniau penktadaliu); *nuliūsta, kai ką nors sugadina* ($\chi^2 = 12,245$, $p < 0,007$); *jaučia pasitenkinimą, kai dovanoja* ($\chi^2 = 9,891$, $p < 0,020$). Vadinasi, šie emociniai išgyvenimai *tarp berniukų pasireiškia rečiau*. Tai leidžia manyti, kad berniukų išgyvenimams įprasti rečiau pasireiškiantys rūpestingumo, pareigingumo, nuoširdumo pradmenys. Raidos psichologų požiūriu, pasireiškiantys emociniai skirtumai tarp berniukų ir mergaičių remiasi biologinės ir socioemocinės raidos specifikacijomis (Grigaliūnienė, 2009; Gudelevičienė, 2009; Monkevičienė, 2002; Nasvytienė, 2005).

Užsienio autoriai irgi atkreipia dėmesį į emocijų ir dorinių vertybių raiškos skirtumus tarp berniukų ir mergaičių, artimus šio tyrimo rezultatams. Amerikoje ir Kinijoje daryti tyrimai patvirtina, kad mergaitės yra meilesnės, jautresnės, rūpestingesnės, emociškai išraiškingesnės (Leichtman, Wang, 2000).

Korėjoje tirtos mergaitės yra socialesnės (besidalijančios, padedančios kitiems); berniukai, nors stipresni ir intelektualnesni, tačiau tik geriau suvaldo neigiamas emocijas (Cheah, Park, 2005). Antra vertus, jeigu į dorinius pažeidimus berniukai reaguoja atsitraikimu, susierzinimu, pykčiu, tai mergaitės reaguoja kiek kitaip: ašaromis, liūdesiu, susisielojimu (Bruce, Cicchetti, Daddis, Kane, Smetana, Toth, 1999). Berniukų ir mergaičių emocinių išgyvenimų raiškos skirtumai atsiskleidžia ir per jų porinius žaidimus: būtent tarp mergaičių porų reiškiasi interaktyvi pagalba, paguoda, užuojauta, o tarp berniukų porų – tik minimalus dėmesingumas (Banerjee, Mathieson, 2011).

5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų priklausomybė nuo jų gyvenamosios vietos

Siekiant išsiaiškinti, ar emociniai išgyvenimai, siejami su dorinėmis vertybėmis, priklauso nuo gyvenamosios vietos, buvo lyginamos miesto ir rajono ugdymo įstaigų vaikų patiriamos emocijos (žr. 3 pav.).

3 pav. Tirtų 5–7 metų vaikų dažnai pasireiškiančių emocinių išgyvenimų priklausomybė nuo gyvenamosios vietos (proc.)

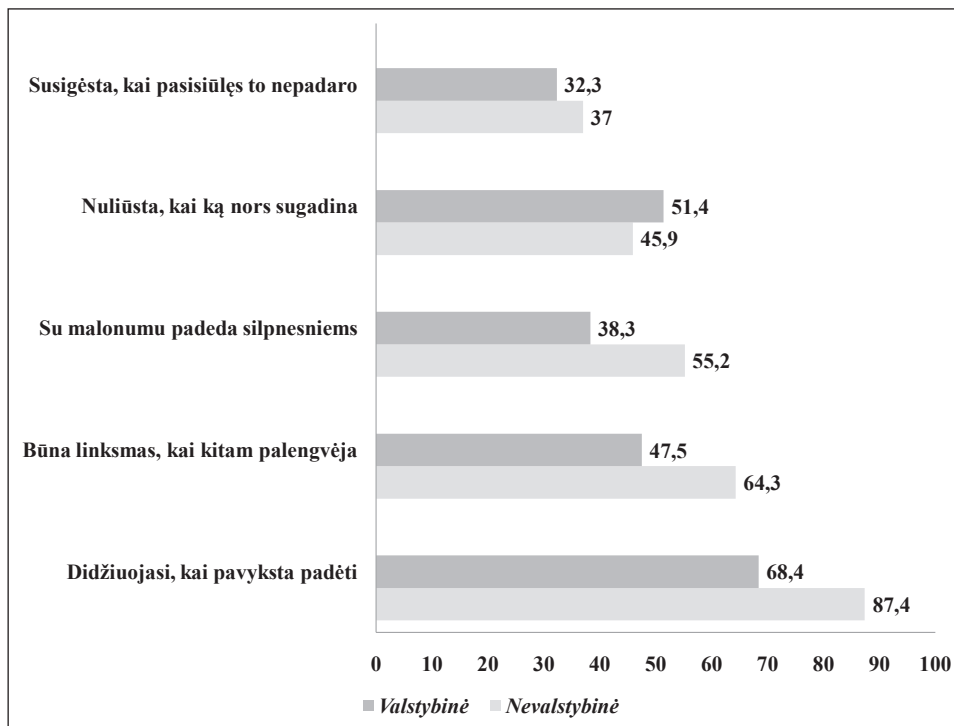
Palyginus miesto ir rajono vaikus pagal emocinių išgyvenimų dažnumą, pasak auklėtojų, miesto vaikai kiek dažniau už rajono vaikus su malonumu padeda silpnesniems už save ($\chi^2 = 8,759$, $p < 0,033$). Tačiau, kita vertus, nustatyta, kad rajono vaikai dažniau už miesto vaikus yra linkę jausti pasitenkinimą, kai dovanoja ($\chi^2 = 9,410$, $p < 0,024$); nuliūsti, kai ką nors sugadina ($\chi^2 = 17,699$, $p < 0,001$); supyksti, kai nesilaikoma taisyklių ($\chi^2 = 9,982$, $p < 0,019$); susigėsti, kai pasisiūlę ko nors nepadaro ($\chi^2 = 15,313$, $p < 0,002$). Duomenys leidžia manyti, kad miesto vaikai dažniau jaučia malonumą, o rajono vaikai – pasitenkinimą ir dažniau išgyvena neigiamus emocinius išgyvenimus (gėdą, pyktį, liūdesį). Vadinasi, miesto vaikų emociniams išgyvenimams būdingas dažniau pasireiškiantis rūpestingumas, o rajono vaikų emociniams išgyvenimams – nuoširdumas, paprastumas, apgaulės vengimas, pareigingumas.

Užsienio tyrėjai atkreipia dėmesį į asmens emocijų ir dorinių vertybių raiškos skirtumus, priklausomus nuo gyvenamosios šalies: tarp Amerikos ir Kinijos (Leichtman, Wang, 2000); tarp įvairių šalių (Korėjos, Taivaniečių ir pan.) skirtingų regionų (Cheah, Park, 2005; Honig, Wu, 2010). Atsižvelgus į lyginimo rezultatus paaiškėja, kad Amerikos ir Kinijos skirtingos kultūros ir religijos formuoja šiose šalyse gyve-

nančių vaikų skirtingą socioemocinę sampratą. Pasirodo, kad Amerikoje gyvenančių vaikų emociniams išgyvenimams būdinga asmeninė emocinė saviraiška, kaltės jausmas, Kinijoje – tarpasmeninė emocinė saviraiška, gėdos jausmas (Leichtman, Wang, 2000). Azijos šalių tyrėjų nuomone, vaikų emocinių išgyvenimų raiškos skirtumus paaiškina ir jų tėvų skatinama skirtinga skaitymo motyvacija: amerikiečiams ir europiečiams tėvams svarbiau sužadinti vaiko asmeninius emocinius teigiamus išgyvenimus; kinams ir taivaniečiams – praktinius dorinius motyvus (Honig, Wu, 2010). Korėjos mokslininkai, išvelgdami ikimokyklinio amžiaus vaikų, gyvenančių miestuose (vakarietiškiau) ir užmiestičiuose (rytietišiau), socioemocinius skirtumus, užsimena apie tokių tyrimų plėtros reikalingumą (Cheah, Park, 2005).

5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų priklausomybė nuo jų ugdymo įstaigos tipo

Tyrimo metu ne mažiau domėtasi, ar emociniai išgyvenimai, grindžiami dorinėmis vertybėmis, priklauso nuo *vaiko ugdymo įstaigos tipo*. Remtasi duomenimis, išryškintaisiais skirtumais tarp valstybinių ir nevalstybinių ugdymo įstaigų vaikų (žr. 4 pav.).

4 pav. Tirtų 5–7 metų vaikų dažnai pasireiškiančių emocinių išgyvenimų priklausomybė nuo įstaigos tipo (proc.)

Palyginus valstybinių ir nevalstybinių įstaigų vaikus pagal emocinių išgyvenimų dažnumą, pasak auklėtojų, *valstybinių įstaigų vaikai* kiek dažniau už nevalstybinių įstaigų vaikus nuliūsta, kai ką nors sugadina ($\chi^2 = 29,293$, $p < 0,000$). Tačiau akivaizdu, kad *nevalstybinių įstaigų vaikai* dažniau už valstybinių įstaigų vaikus didžiuojasi, kai pavyksta padėti ($\chi^2 = 23,054$, $p < 0,001$); būna linksmi, kai kitam palengvėja ($\chi^2 = 17,222$, $p < 0,009$); su malonumu padeda silpnesniems už save ($\chi^2 = 14,190$, $p < 0,028$); susigėsta, kai pasisiūlę ko nors nepadaro ($\chi^2 = 14,485$, $p < 0,025$). Be to, jeigu valstybinių įstaigų vaikai dažniau jaučia liūdesį, tai nevalstybinių įstaigų vaikai – pasididžiavimą, linksmumą, malonumą ir gėdą. O pasak tėvų, iki trečdaliao daugiau valstybinių įstaigų vaikų (65,8 proc.) nei lankančių nevalstybines įstaigas vaikų (94,6 proc.) jaučia pasitenkinimą, kai dovanoja ($\chi^2 = 15,592$, $p < 0,016$). Vadinasi, valstybinių įstaigų vaikų emociniams išgyvenimams įprastesnis pareigingumas, o nevalstybinių įstaigų vaikų – paslaugumas, užuojauta, rūpestingumas, paprastumas ir nuoširdumas.

Be abejo, norint išsiaiškinti, kodėl valstybinėse ir nevalstybinėse ugdymo įstaigose skiriasi šio ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinių išgyvenimų raiška, derėtų gilintis į šių įstaigų išorinę ir vidinę aplinką, taikomas ugdymo programas ir kitus veiksnius. Remiantis Lietuvoje atliktų skirtingų ugdymo programų įtakos vaiko socialinei kompetencijai tyrimais (Mon-

kevičienė, 2014), būtent programos gali lemti vaiko emocinių išgyvenimų skirtumus. Kartu pripažįstama, kad, be geros programos, asmens socioemociniam ugdymui svarbus ir emocinis palaikymas, būtinos pagalbos vaikui identifikacija, geresnis asmeninis susipažinimas su vaiku ir įstaigos sėkmingo ugdymo vertinimas (Dunn ir Layard, 2009).

Tiesa, asmens kompleksinius emocinius išgyvenimus dažniau sukelia vyraujanti kultūra, o ne jo emociniai išgyvenimai, tad deramai jų išgyventi ikimokyklinukai dar nesugeba.

Išvados

1. Sudarius 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų raiškos teorinį ir empirinį modelį paaiškėjo, kad neigiamos emocijos (gėda, gailestis, pyktis, liūdesys) ir teigiamos emocijos (džiaugsmas, didžiavimasis, linksmumas, malonumas, pasitenkinimas) susisieja su dorinių vertybių apraiškomis: gėda – su paprastumu, gailestis – su tiesumu, pyktis – su apgaulės vengimu, liūdesys – su pareigingumu, džiaugsmas – su atvirumu, didžiavimasis – su paslaugumu, linksmumas – su užuojauta, malonumas – su rūpestingumu, pasitenkinimas – su nuoširdumu.
2. Vertinant tėvų ir auklėtojų požiūrius apie 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų raišką, pastebėta, kad nuo 50 proc. iki 70 proc. tirtų vaikų dažnai

išgyvena pasididžiavimą (kai pavyksta padėti), pasitenkinimą (kai dovanoja), džiaugsmą (kai kitam būna malonu), liūdesį (kai ką nors sugadina), linksmumą (kai kitam palengvėja). Tai leidžia manyti, kad šio amžiaus vaikų emociniams išgyvenimams būdingas paslaugumas, nuoširdumas, atvirumas, pareigingumas, užuojauta. Nuo 30 proc. iki 50 proc. tirtų vaikų rečiau išgyvena gailystę (kai padaro klaidą), pyktį (kai nesilaikoma taisyklių), malonumą (kai padeda silpniesiems už save), gėdą (kai pasisiūlęs ko nors nepadaro). Vadinas, šioms emociniams išgyvenimams nebūdingas stiprus tiesumas, apgaulės vengimas, rūpestingumas, paprastumas.

3. Palyginus 5–7 metų vaikų emocinių išgyvenimų raiškos skirtumas *pagal lytį* išryškėjo, kad 5–7 metų mergaitės dažniau išgyvena malonumą (kai padeda silpniesiems už save), liūdesį (kai ką nors sugadina), pasitenkinimą (kai dovanoja). Taigi, pasak auklėtojų, šio amžiaus mergaičių (o ne berniukų) emociniai išgyvenimai dažniau susisieja su dorinėmis vertybėmis (rūpestingumu, pareigingumu, nuoširdumu). Remiantis užsienio mokslininkais galima teigti, kad mergaičių emocinė raiška irgi išraiškingesnė nei berniukų.
4. Lyginant tyrimo rezultatus *pagal gyvenamąją vietą* paaiškėjo, kad Lietuvos miesto vaikai dažniau išgyvena malonumą, susijusį su rūpestingumu, o rajono vaikai – gėdą, liūdesį, pyktį ir pasitenkinimą, susijusį su paprastumu, pareigingumu, apgaulės vengimu, nuoširdumu. Užsienio tyrėjų duomenys patvirtina vaikų emocinių išgyvenimų priklausomybę nuo gyvenamosios vietos.
5. Palyginus tyrimo rezultatus *pagal įstaigos tipą* paaiškėjo, kad vaikai iš valstybinių įstaigų dažniau išgyvena liūdesį, o vaikai iš nevalstybinių įstaigų dažniau išgyvena gėdą ir pasididžiavimą, linksmumą, malonumą; pasak tėvų, vaikai iš nevalstybinių įstaigų dažniau išgyvena pasitenkinimą. Remiantis auklėtojais ir tėvais galima manyti, kad vaikams iš valstybinių įstaigų būdingesnis pareigingumas, o vaikams iš nevalstybinių įstaigų – paprastumas, paslaugumas, užuojauta, rūpestingumas, nuoširdumas. Siekiant paaiškinti šiuos skirtumus, aktualu gilintis į veiksnius, galinčius nulemti šių ugdymo įstaigų daromą įtaką.

Literatūra

1. Aramavičiūtė V., 2005, *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
2. Bakutyte R., 2001, Pradinių klasių mokinių humanizmo ugdymas. *Daktaro disertacija*. Šiaulių universitetas.
3. Banerjee R., Mathieson K., 2011, Peer play, emotion understanding, and socio-moral explanation: the role of gender. *British Journal of Developmental Psychology*. No. 29. P. 188–196.
4. Bartaševičius R., 2015, Neoliberalizuotos bendrojo ugdymo politikos transformacijos: kritinė diskurso analizė. *Daktaro disertacija*. Vilniaus universitetas.
5. Bauer A., Hille K., Evanschitzky P., 2015, 3–6 metų vaiko raida. *Socialinė ir emocinė raida*. Vilnius: Tyto alba.
6. Bee H., Boyd D., 2010, *Augantis vaikas*. MA, Boston: Allyn and Bacon.
7. Bitinas B., 2004, *Hodegetika*. Vilnius: Kronta.
8. Bruce J., Cicchetti D., Daddis C., Kane P., Smetana J. G., Toth L. S., 1999, Maltreated and nonmaltreated preschoolers' conceptions of hypothetical and actual moral transgressions. *Developmental Psychology*. Vol. 35. No. 1. P. 269–281.
9. Buchmann M., Gummerum M., Malti T., 2007, Contemporaneous and 1-year longitudinal prediction of children's prosocial behavior from sympathy and moral motivation. *The Journal of Genetic Psychology*. Vol. 168. No. 3. P. 277–299.
10. Butvilas T., 2008, *Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
11. Cheah C. L. S., Park S. Y., 2005, Korean mothers' proactive socialisation beliefs regarding preschoolers' social skills. *International Journal of Behavioral Development*. Vol. 29. No. 1. P. 24–34.
12. Chen D., Harris L. P., Smith C. E., 2010, When the happy victimizer says sorry: children's understanding of apology and emotion. *British Journal of Developmental Psychology*. No. 28. P. 727–746.
13. Dodge E. P., Grimm D., Rice C., 2010, *Kimochis – feel guide*. Prieiga per internetą: <http://www.kimochis.com/curriculum_excerpt.html>.
14. Dunn J., Layard R., 2009, A good childhood. *Searching for values in a competitive age*. Chapter 5. Values. England: Penguin books.
15. Gould M., Walker K., 2015, Social isolation and human development. *Research Starters: Sociology*. Prieiga per internetą: <<http://login.ezproxy.library.ualberta.ca/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=89185717&site=eds-live&scope=site>>.
16. Greenspan I. S., Wieder S., 2006, *Infant and Early Childhood mental health*. Chapter 1. A developmental biopsychosocial model. London, Washington: American psychiatric publishing.
17. Greenspan I. S., Wieder S., 2006, *Infant and Early Childhood mental health*. Chapter 2. The functional emotional stages. London, Washington: American psychiatric publishing.
18. Grigaliūnienė V., 2009, *Šeima ir vaiko emocinis pasaulis*. Kaunas: Kauno medicinos universiteto leidykla.
19. Gučas A., 1981, *Vaiko psichologija*. Kaunas: Šviesa.
20. Gudelevičienė D., 2009, Mokyklai emociškai nepasirengusių vaikų motyvacija. *Pasaulis vaikui: ugdymo realijos ir perspektyvos*. II dalis. P. 26–33. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
21. Hartmann N., 2001, *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Pradai.
22. Honig A. S., Wu C. C., 2010, Taiwanese mothers' beliefs about reading aloud with preschoolers: findings

- from the parent reading belief inventory. *Early Child Development and Care*. Vol. 180. No. 5. P. 647–669.
23. International baccalaureate organization, 2012, *IB primary years programme*. Prieiga per internetą: <http://www.ibo.org/globalassets/publications/become-an-ib-school/ibpyp_en.pdf>.
 24. Jonilienė M., 2007, Ketverių–šešerių metų vaikų dorinis ugdymas etnomuzika. *Daktaro disertacija*. Vilniaus pedagoginis universitetas.
 25. Jonkus D., Mickūnas A., 2014, *Fenomenologinė filosofija ir jos šėšėlis*. Vilnius: Baltos lankos.
 26. Jovaiša L., 2007, *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
 27. Juodaitytė A., 2003, *Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 28. Kerr C. D. R., LaBounty J., Lane J. D., Olson L. S., Wellman H. M., 2010. Theory of mind and emotion understanding predict moral development in early childhood. *British Journal of Developmental Psychology*. No. 28. P. 871–889.
 29. Kuzmickas B., 2001, *Asmenybė, laimė, vertybės*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
 30. Landsbergienė A., 2015, Ugdome vertybes. *Interneto dienraštis Bernardinai.lt*. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-03-02-austeja-landsbergiene-ugdome-vertybes/128065>>.
 31. Lazarus R., 1991, *Emotion and adaptation*. New York: Oxford university press.
 32. Leichtman D. M., Wang Q., 2000, Same beginnings, different stories: a comparison of american and chinese children's narratives. *Child Development*. Vol. 71. No. 5. P. 1329–1346.
 33. LR ŠMM, 2013, *Bendroji priešmokyklinio ugdymo(si) programa*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras. Prieiga per internetą: <<http://www.pazagieniumokykla.lt/wp-content/uploads/2013/12/Bendrosios-prie%C5%A1mokyklinio-ugdymosi-programos-projektas.pdf>>.
 34. Martišauskienė E., 2001, Emocinė vertybių internalizacija paauglystėje. *Pedagogika*. T. 55. P. 28–34.
 35. McFeeters B. B., 2015, Cultural values and their impact on education. *Research Starters: Education*. Prieiga per internetą: <<http://login.ezproxy.library.ualberta.ca/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=89164154&site=eds-live&scope=site>>.
 36. Milts A., 2001, *Kas yra etika?* Vilnius: Lietuvos etninės kultūros draugija.
 37. Monkevičienė O., 2014, Ankstyvosios prevencijos programos „Žipio draugai“ poveikis vaikų socialinės kompetencijos ugdymuisi bei saugios emocinės aplinkos ugdymo įstaigose kūrimui. *Pedagogika*. Vol. 116. No. 4. P. 71–93.
 38. Monkevičienė O., 2002, Vaiko emocinis ir socialinis brandumas mokyklai. *Žvirblių takas*. Nr. 4. P. 7–12.
 39. Nasvytienė D., 2005, *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
 40. Navickas V., Vaičiulienė A., 2010, *Žmogaus raidos psichologija*. Vilnius: Versus aureus.
 41. Nunner-Winkler G., Sodian B., 1988, Children's understanding of moral emotions. *Child Development*. No. 59. P. 1323–1338.
 42. Scheler M., 1989, Ordo amoris forma. *Gėrio kontūrai iš XX amžiaus užsienio etikos*. Vilnius: Mintis. P. 201–223.
 43. Shapiro E. L., 2008, *Kaip ugdyti vaiko emocinį intelektą*. Vilnius: Presvika.
 44. Vaicekaskienė V., 2002, Sąžinės ugdymo pagrindinės mokyklos etikos pamokose galimybės ir ribos. *Daktaro disertacija*. Vilniaus universitetas.
 45. Vasiliauskas R., 2015, Emociniai ir vertybiniai mokymosi pamatai. *Edukologijos inžinerijos link: teorijos ir praktikos sanglauda*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla. P. 72–119.
 46. Žemaitis V., 1983, *Dorovės sąvokos*. Vilnius: Mintis.
 47. Žigaitė E., 2012, 3–4 metų vaikų sąžinė: raiška ir ugdymas ikimokyklinėje įstaigoje. *Magistro darbas*. Vilniaus universitetas.
 48. Žukauskienė R., 1998, Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų agresyvaus elgesio ypatumai. *Daktaro disertacija*. Vilniaus pedagoginis universitetas.
 49. Žukauskienė R., 2012, *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.
 50. Wurm J. P., 2005, *Working in the Reggio way: a beginner's guide for american teachers*. USA: Redleaf press.
 51. Изард К. Э., 2002, *Психология эмоций*. Москва, Санкт-Петербург: Питер.
 52. Ильин Е. П., 2007, *Эмоции и чувства*. Москва, Санкт-Петербург: Питер.
 53. Кошелева А. Д., 1985, *Эмоциональное развитие дошкольника*. Москва: Просвещение.

Summary**THE EXPRESSION OF MORAL VALUES IN CHILDREN AGED 5-7
IN TERMS OF EMOTIONS***P. Jasiūnaitė*

In the light of ever spreading secularism and neoliberalism in the modern global world traditional values (including personal moral values) are undergoing rapid transformation thus the paper addresses the issue of the development of moral values at pre-school age. Assuming that childhood marks the start of the moral and social-emotional development of an individual, the paper seeks to stress early internalisation of fundamental moral values of children aged 5-7. Since children at this age mostly demonstrate internalisation of moral values at behavioural and emotional level, the paper sought to examine the expression of moral values of children aged 5-7 in terms of emotional experiences. Drawing on empirical data collected from parents and pre-school education teachers the author revealed the emotional experiences characteristic of this age group children, and their link with moral values. Some differences in emotional experiences that depend on the child's gender, place of residence and type of a pre-school institution were also highlighted and compared with some findings of foreign authors.

Keywords: children 5 to 7 years old, parents, teachers, moral values, emotional experiences.

Santrauka**5–7 METŲ VAIKŲ DORINIŲ VERTYBIŲ RAIŠKA EMOCINIŲ ASPEKTU***P. Jasiūnaitė*

Šiandienos globaliame pasaulyje, vis labiau įsigalint sekuliarizmui ir neoliberalizmui, sparčiai transformuojasi kultūrinės vertybės, kurias sudaro ir asmens dorinės vertybės. Straipsnyje iškeliama dorinių vertybių ugdymo problema ikimokykliniame amžiuje. Žvelgiant į vaikystę kaip į asmens dorinės ir jo socioemocinės raidos pradžią, siekiama atkreipti dėmesį į 5–7 metų vaikų dorinių vertybių internalizacijos pradmenis. Kadangi šiame amžiuje dorinių vertybių internalizacija daugiausia pasireiškia elgesio ir emociniu lygmeniu, straipsnyje norima paanalizuoti 5–7 metų vaikų dorinių vertybių raišką emocinių išgyvenimų aspektu. Remiantis iš tėvų ir auklėtojų gautais empirinio tyrimo duomenimis, atskleidžiami šio amžiaus vaikams būdingi emociniai išgyvenimai ir jų ryšys su dorinėmis vertybėmis. Išryškinami kai kurie emocinių išgyvenimų skirtumai, priklausantys nuo vaiko lyties, gyvenamosios vietos ir ikimokyklinės įstaigos tipo; šie skirtumai lyginami su kai kuriais užsienio autorių tyrimų duomenimis.

Prasminiai žodžiai: 5–7 metų vaikai, jų tėvai, auklėtojai, dorinės vertybės, emociniai išgyvenimai.

Įteikta 2016-09-16
Priimta 2016-10-11